

The essay of RENÁTA TIMA shows us the results of her researches in the Archive of the Vatican and in the Manuscript Archive of the Hungarian Academy of Sciences, and it is titled *The Early Years of András Báthory — A Cardinal's Appointment in the Second Half of the 16th Century*. The life of András Báthory can not be seen separately from the politics of István Báthory. One of the core element of this politics was to get his nephew, András, appointed in Rome as a cardinal — this was intended to strengthen his relationship with the Church. We obtain new pieces of information about András Báthory's journey to Rome in 1584-85, based on the researcher's newly discovered sources, and we also gain an insight to the world of Jesuit Colleges and the Holy See itself in the period.

Die Studie von RENÁTA TIMA bearbeitet die Ergebnisse der Forschungen im Archiv des Vatikans und im Handschriftenarchiv der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, mit dem Titel *Die Jugendjahren des András Báthori - Ernennung eines Kardinals im zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Die Geschichte von András Báthori kann man von den politischen Bestrebungen von István Báthori nicht trennen, deren wichtiges Element war, seinen Neffe in Rom Kardinal zu ernennen, um dadurch seine kirchlichen Beziehungen zu fundieren. Neue Informationen reich an kulturgeschichtlichen Aspekten über die Reise 1584-85 des András Báthori werden veröffentlicht, aufgrund der von der Verfasserin neulich aufgedeckten Quellen. Man kann mit der Hilfe des Aufsatzes in die Welt der Jesuitenkollegien und in die Kurie des Papstes einblicken.

Terdik Szilveszter

„Madonna delle Vittorie”- A pócsi Mária-ikon bécsi kultuszának hatásai Venetóban

Előzmények

A kállói plébános, *Kriegsmann Jakab* 1696. november 16-án levelet írt az esztergomi érseknek, *Kollonich Lipótnak*, melyben jelentést tett a közeli Pócs faluban történt csodás eseményekről, ugyanis a kis ruszin görög katolikus fatemplomban, 1696. november 4-én Szűz Mária képét könnyezni látták (Melléklet 2., 1. kép).¹ Kállóban ebben az időben alig laktak katolikusok, a többség kálvi-

En az tanulmány a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1999/1-2-es számában megjelent frásom bővített és javított változata. Megköszönöm dr. Molnár Antalnak és Endrődi Gábornak, hogy a kéziratot elolvasták és kijavították, valamint dr. Giuseppe Munarininek és Tima Renátának, hogy a nehezen hozzáférhető szakirodalom beszerzésében segítségemre voltak.

¹ A levelet közli magyar fordításban BELME László: *Az Istenszülő pócsi képének csodatevő könnyezése*. 1696. november 4- december 8. Budapest 1997. 53-55.o. eredeti szöveg: Eger, Érseki Levéltár, Archivium Vetus 1800. Az ikon történetét csak röviden foglalnám össze. A képet Csigri László pócsi bíró rendelte 1675-ben fogadalomból, a török fogságból való szabadulása emlékére. A helyi parókus, Papp Dániel testvére, Papp István vállalta el a munkát s hat magyar forintot kért érte. Ezt Csigri nem tudta kifizetni, s helyette Hurta Lőrinc vásárolta meg és ajándékozta a templomnak. A kép 70x50 cm méretű, temperával festve két tölgy- vagy jávorfa deszkából ácsolt táblára. Hodigitria Istenszülő típust festetett meg a festő. Sajátossága, hogy a kis Jézus nyakában keresztet hord, és egy szál virágot tart kezében. A kép alján ószláv felirat olvasható: „Ezt a képet Isten szolgája [...] (a név olvashatatlan) állította bünei bocsánatára”. A kép eredeti elhelyezéséről nem sokat tudunk: vagy az ikonosztázion egyik alapképe lehetett, vagy egyszerűen az oltáron volt elhelyezve. 1696. november 4-től két hétig egyfolytában, majd december 8-ig megszakításokkal látták könnyezni az ikont. A kivizsgálási dokumentumok, tanúvallomások is ránk maradtak. A kegykép történetének rövid összefoglalását adja JANKA György: *Az első pócsi kegykép története és irodalma*. In: Athanasiana 1996/3. 25-41.o.- részletes bibliográfiát is közöl a korábbi irodalomból. Ez után jelent meg a könnyezés 300. évfordulójára rendezett konferencia anyaga, mely sok fontos tanulmányt tartalmaz: MÁRIAPÓCS 1696-NYÍREGYHÁZA 1996. *Történelmi konferencia a máriapócsi Istenszülő-ikon első könnyezésének 300. évfordulójára* 1996. november 4-6. Nyíregyháza 1996. Ezt követi egy másik összefoglaló jellegű munka, mely az írott forrásokat időrendbe szedve közli: BELME L. i.m.

nista volt. A plébános (jelentéséből tudjuk) körülbelül húsz család pasztorálását végezte, nagy részük a várórségből és hozzátartozóikból állt. Temploma sem lévén, a várban alakítottak ki egy kicsiny kápolnát a közösség számára.² A csoda eseményei mégis személyesen érintették a plébánost, hiszen a hivatalos egyházi és világi szervek inkább vele, mintsem a pócsi unitus pappal tárgyaltak. Kriegsmann, megérezve azt, hogy új zarándokhely van születőben, saját egyházközsége felvirágoztatására gondolt, mikor Kálló központi elhelyezkedésére hivatkozva a kép Kállóba való átszállítását kezdeményezte az érseknél. Ez 1697 tavaszán meg is történt, de ekkor már nem ő volt a plébános. Bár a kép csak néhány hónapig maradt a városban, a plébános szervezkedésének és a későbbi császári intézkedéseknek maradandó következménye is lett: néhány kortárs olasz személyiség gyakran csak „*Madonna di Kaló*”-ként emlegeti a pócsi Máriát. A továbbiakban az érintett olaszokat, a hozzájuk kapcsolódó kegyképmásolatot, valamint a távolabbról ide kötődő kisgrafikai ábrázolásokat vizsgálom.

A pócsi kegykép másolataival eddig nem sokat foglalkozott a kutatás. Bár a történeti Magyarország területén fellelhető darabokat elég pontosan ismerjük, s Ausztriából és Németországból is több példányról van tudomásunk, még nem született olyan munka, mely a teljes anyag összegyűjtésére vállalkozott volna.³

² A katolikusok helyzete egész Szabolcs vármegyében válságos volt: az 1696-ban vizitációt tartó egri püspök csak két helyen, Kisvárdán és Nagykállóban talált katolikus papot. Kállóban is csak 1709-ig maradt plébános, utána egészen 1750-ig nem is töltötték be a lelkész helyét. A ma álló barokk templom 1750 és 1780 között épült. SOÓS István: *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*. Budapest 1985. 450-451.o. A katolikusok a várban kialakított kápolnát használták, s keveset tudunk a középkori plébániatemplom sorsáról, bár Lukácsy Gábor egy 1665-ös várfelmérési rajz alapján a kör alaprajzú, kis apszissal ellátott hadiszertárnak feltüntetett építményben próbálja meg azonosítani a középkori plébániatemplomot. LUKÁCSY Gábor: *Elpusztult rotundák Szabolcs megyében*. In: *Archeológiai Értesítő* 1980/1. 98-101.o.

³ Csak Bécsben három templom őriz másolatot. Ezenkívül Ausztria területén ismerünk még hat további régi másolatot. Németországban szintűgy több templomban megtalálhatóak, Svájcban is legalább három lelhető föl. Ezek egy része már XVIII. századi, és erősen barokkizált változata az eredetinek. CSER-PALKOVITS István: *A bécsi Szent István-dóm és magyar emlékei*. Bécs 1984. 60.o. - Az ausztriai másolatok teljes katalógusát közli: AURENHAMMER, Hans: *Die Mariengnadenbildern der Wiens und Niederösterreich in der Barockzeit*. Wien 1956. 84-87.o.

Már Kriegsmann is másolat készítését sürgette, amikor elsőként számolt be a könnyezés eseményeiről fent idézett levelében.⁴ A legkorábbi darabok 1697 tavaszán a Bécsbe való átszállításkor Bárcán születtek jezsuita megrendelésre, a kép kassai bevonulása előtt. Az egyik példány a kassai Szt. Erzsébet templomban található másolattal lehet azonos, míg egy másik később a kislalusi plébániatemplomba került.⁵ Az eredeti kegykép július 4-én érkezett a császárvárosba, ahol nagy pompával fogadták.⁶ *Hannibal Mörmann* bécsi bajor követ jelentéseiből azt is tudjuk, hogy július 31-én a császárné névnapján az eredeti kegykép azon másolatát mutatták be, amelyet Egeren keresztül Pócsra kívántak küldeni.⁷ Valójában nem tudjuk, hogy tényleg el is jutott-e oda, mivel *Telekesy István* egri püspök 1715-ös levele arról számol be, hogy nyolc évvel azelőtt, tehát 1707-ben küldtek Pócsra egy másolatot, amely a mai máriapócsi kegyképpel lenne azonos.⁸ Arról is tudunk, hogy 1698.

BACSÓKA Pál indított sorozatot a GÖRÖGKATOLIKUS SZEMLE hasábjain *Máriapócsi kegyképmásolatok Európában* címmel. Az első cikk a bécsi Nepomuki Szt. János templom főoltárát díszítő kegyképről ír (1991/2), majd Dudás László ismertette a Bajorországban található *Mária-Emteberg* zarándoktemplomában elhelyezett két másolatot (1992/3). A sorozat ezzel abba is maradt. A történeti Magyarországon található fontosabb másolatokat gyűjtötte össze BÁLINT Sándor-BARNA Gábor: *Búcsújáró magyarok* című könyve. Budapest 1994. 109-110.o. A jelenlegi Magyarország területén található, valamint néhány osztrák, német és svájci másolatból ad válogatást IMFELD, Karl: *Das Gnadenbild von Máriapócs*. Wien 1997.

⁴ Ezt ő maga is megvalósíthatatlannak tartja megfelelő festő hiányában. BELME i.m.: 55.o.

⁵ Ezt eredeti dokumentumokra hivatkozva közli JORDÁNSZKY Elek: *Magyarországban*, 's az ahoz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem' *Képeinek rövid leírása*. Poson 1836. 116-117.o. A kislalusi kegykép eredetileg a kassai jezsuita templomban lehetett BÁLINT-BARNA i.m.: 110.o.

⁶ Az ünnepség részleteiről és a körmenetek, misék, beszédek sokaságáról számszerű adatokat közli: BACHLEITNER, Rudolf: *Das Bild der Ungarischen Madonna im Stephansdom zu Wien*. In: *Wiener Geschichtsblätter* 4. (1961) 355.o.

⁷ 1697. augusztus 6-án tett jelentés, melynek részletét és fordítását közli: SZITA László: *A „Könnyező Pócsi Madonna” a török háborúk viharában*. In: *Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma* 1993. 49.o.

⁸ 1715. január 8-án írta ezt a levelet Nagy János ferencrendi tartományfőnöknek. Idézi: SZALONTAY Barnabás: *Máriapócs. Kegyetemplom*. Veszprém, 1982. 10.o. A szakirodalomban a JORDÁNSZKY i.m. illusztrációja alapján, ahol Jézus virág helyett könyvet tart a kezében, az a nézet is elterjedt, hogy a második pócsi kép eltérő ikonográfiájú lenne az elsőhöz képest. SZILÁRDFY Zoltán-TÜSKÉS Gábor-KNAPP Éva: *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*. Budapest 1987. 40.o. Ezt meggyőzően cáfolta PUSKÁS Berna-

június 15-én Budán is áthaladt egy Pócsra szánt másolat, amit a jezsuiták diadalkapukkal fogadtak, de nem valószínű, hogy ez azonos lenne a mai pócsi képpel.⁹ Ezeknek a korai, ma már nem mindig azonosítható másolatoknak a csoportjába sorolható a *Carlo Ruzzini*, Velence bécsi követe által készített másolat, mely jelenleg a Trevisóhoz közeli Maserada község kápolnájában található, ahol e képet a mai napig „*Madonna di Kaló*”, illetve „*Madonna delle Vittorie*” néven tisztelik (2. kép).¹⁰ A bajor követhoz hasonlóan Ruzzini is részletesen beszámolt jelentéseiben a kegyképet övező kultuszról, mely a császárvárosban bontakozott ki.¹¹ A másolatot 1697-ben, Bécsben készítették el számára, mivel a Szűzanya tisztelete kiemelkedő helyet foglalt el vallásos életében.¹² Az eredetivel megegyező nagyságú, de nem fára, hanem vászonra festett kép meglehetősen pontosan követi mintaképét, bár az ábrázolás kissé sematikusabb. Ismerünk egy olyan másolatot is, amely ugyanettől a másolótól származhat. A bécsi egyházmegyében található *Stranzendorf* későbarokk plébániatemplomának főoltárán lévő másolatról van szó, amely a ruhák és feliratok apró részleteiben teljesen megegyezik a maseradai képpel, de a nimbuszok *genauso* díszítése inkább az eredeti pócsi ikont követi (3. kép). Később az arcokat és Mária kezét is jelentősen átdolgozták, finomítva vonásaikat, ábrázolva a Szűz hulló könnyeit is. Sajnos nem tudjuk, hogyan és

dett: A máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1995/3-4. 187.o.

⁹ SZILÁRDFY Zoltán: *Adatok a máriapócsi kegykép kultuszához és ikonográfijához*. In: MÁRIAPÓCS 1696-NYÍREGYHÁZA 1996. 156.o.

¹⁰ CANDEO, Pietro Marcello: *I Santuarii Mariani della Diocesi di Treviso*. Padova, 1987. 71.o. DA MOSTO, Andrea: *I dogi di Venezia*, Venezia 1960. 472.o. A másolat további történetéhez: P. Ottavio da VILLARAZZO: *Ricordo del santuario di S. Maria delta Vittoria*. Treviso 1947.

¹¹ Egy rövid szemelvényt idéz: BELME i.m.: 135.o. Az ide kapcsolódó dokumentumok megtalálhatók a következő könyvben, amelyet nem állt módomban használni: HÉYRET, M.: *P. Markus von Aviano Sein Briefwechsel nach dem Hauptinhalt und den geschichtlichen Zusammenhängen*, I-IV. München, 1937-46.

¹² Állítólag súlyos betegségéből is felgyógyult a Madonna közbenjárására. CANDEO i.m.: 72.o.

mikor került ide ez a másolat, de valószínű, hogy a maseradaival egy időben készült.¹³

A maseradai kép történetének megértéséhez fontos megismernünk egy másik olasz, *Marco d'Aviano* kapucinus szerzetes bécsi működésének néhány mozzanatát is. Marco d'Aviano az életrajzírói szerint meghatározó szerepet játszott az első pócsi kegykép Bécsbe szállításában, mivel nagy befolyást gyakorolt Lipót császárra és családjára, ugyanakkor baráti viszonyban volt Carlo Ruzzinivel is.¹⁴

A pócsi ikon bécsi kultuszának kezdete - Marco d'Aviano szerepe

A bécsi udvar valószínűleg már 1696 folyamán tudomást szerzett a Pócson történt csodáról. Az év végén, december 26. és 27. között meginduló kivizsgálások eredményei eljuthattak a császárvárosba, hiszen ebben a procedúrában fontos szerepet kapott a Kállóban és Tokajban állomásozó császári katonaság is.¹⁵ A kép már 1697. március 1-jén Kállóban volt, mint arról *Walter György* táborigaznokságának az egri püspökhöz címzett leveléből értesülünk¹⁶ (ugyanis ő váltotta fel az időközben Böszörménybe áthelyezett

¹³ IMFELD i.m.: 34-35. Talán a Schönborn grófi család révén kerülhetett ide, akik a templom patronusai voltak.

¹⁴ Marco d'Aviano életrajzához a legteljesebb forrásanyagot adja a szentté-avatására készült dokumentáció: *Sacra Rituum Congregatio, Sectio Historica, Viennensis seu Venetiarum Beatificationis et Canonizationis venerabilis Servi Dei P. Marci ab Aviano. POSITIO super virtutibus ex officio concinnata, Typis polyglottis Vaticanis*, 1966.- Főleg ezt használja modern életrajzírója is: BASSO, Arturo: *P. Marco d'Aviano*. Padova 1971. Német életrajza: M. HÉYRET: *P. Markus von Aviano O. M. Cap., Apostolischer Missionar und päpstlicher Legat bei der christlichen Heere*, München 1931. Magyar életrajza: RÖSS Bertalan: *Avianói Márk pápai követsége és a török félhold alkonya Magyarországon*. Budapest 1936.

¹⁵ A jegyzőkönyveket közli: JANKA György: *A máriapócsi könnyezés jegyzőkönyvei a Hevenesi Gyűjteményben*. In: MÁRIAPÓCS 1696-NYÍREGYHÁZA 1996. 131-149.o.

¹⁶ Teljes fordítását közli: BELME i.m.: 99-100.o. A levélben nem esik szó arról, hogy az átszállítás császári parancsra történt volna.

Kriegsmannt).¹⁷ Az átszállítás *Fenesy György* egri püspök kérésére történhetett, aki valószínűleg Egerbe akarta tovább vitétni a képet, de Walter levele biztosan nem utal arra, hogy Bécs felé kellene irányítania. A hagyomány a kép császári kérésre történő továbbvitelét Marco d'Aviano ösztönzésének tulajdonítja.¹⁸ A kapucinus atya, miután Padovában befejezte nagybőjti beszédsorozatát, 1697. május 3-án érkezett a császárvárosba.¹⁹ Valószínűleg csak itt értesült az ekkor már Kállóban lévő kép könnyezéséről, majd a császárnál kihallgatást kérve kezdeményezte annak Bécsbe szállítását, hogy általa megfelelő ceremóniákkal Mária közbenjárását kérjék a további törökellenes harcokhoz.²⁰ A császári rendelet már biztosan

¹⁷ Kriegsmannt körül anyagi természetű bonyodalmak támadtak, amiért távoznia kellett. MAGYAR András: *Az eredeti könnyező máriapócsi ikon története*. In: MÁRIAPÓCS 1696- NYÍREGYHÁZA 1996. 92.o.

¹⁸ BACHLEITNER i.m.: 356.o.

¹⁹ POSITIO: 671.o.

²⁰ Ezt a mozzanatot minden életrajzírója emlegeti, de kisebb-nagyobb eltérésekkel. Részletesen beszámol róla Cosma da Castelfranco korabeli életrajza. Az ide vonatkozó részleteket közli: POSITIO, 679-87.o. Ebből néhány részlet magyarul is hozzáférhető: BELME i.m.: 97-98. A forrás szerint nem volt könnyű meggyőzni a császárt a kép Bécsbe való átszállításáról, mivel az udvarban ezt többen ellenezték. Ha valóban ilyen kiemelkedő szerepe volt Marco d'Avianónak a kép átszállításában, akkor az átvitelt elrendelő császári parancsnak május végén, vagy csak júniusban, a találkozásuk után kellett kijönnie. Ezt a kései dátumot erősítené meg a *Nyárádi Gábor* által közölt adat (amelynek sajnos nem adja meg a lelőhelyét), miszerint gróf *Ottavio Nigrelli*, a Kassán székelő felső-magyarországi császári főparancsnok 1697. június 21-én, a Hofkriegsrat útján kapta a parancsot, hogy az időközben Kállóba átvitt képet Kollonich rendelkezése szerint Bécsbe vitesse. NYÁRÁDI Gábor: *Búcsúsók*. Budapest 1966. 156-157.o.- Más forrásokból viszont azt is tudjuk, hogy a képet már május 5-én Kassán, május 19-én pedig Eperjesen tisztelték. BELME i.m.: 104.o.- a két dátumot egy kis rövid írásból veszi: *Pentax questionum curiosarum* stb. Lőcse, 1697. Ha már a Kassára való átszállítás is császári rendelet eredménye volt, akkor nehezen képzelhető el, hogy a május 3-án Bécsbe érkező kapucinusnak közvetlenül nagy szerepe lett volna az átszállítást elrendelő parancs kiadásában. Lehetséges azonban, hogy a kegykép Kassán időzött hosszabb ideig, s Eperjesre csak néhány napra vitték át (így Eperjestr nem a bécsi utazás állomáshelyként kell értékelni), majd visszakerült Kassára, ahonnan június végén Eger érintésével vitték Bécsbe. Talán éppen a hosszú kassai tartózkodás miatt lett *Csáky Imre* kassai plébános a kép kísérője. BELME i.m.: 123. Ebben az esetben elképzelhető, hogy a császári rendelet csak júniusban érkezett (ha a képet császári rendelettel függetlenül vitték Kassára), de nem Kállóból, hanem Kassáról kellett a képet tovább vinni. Ez esetben Marco D'Avianónak volt ideje, hogy a császárt személyesen rábeszélje az átvitelre. Mindenesetre ha a május eleji, Kassára történő átszállítás már császári parancsra történt, akkor az a magyarországi hagyomány lehet a valószínűbb, amely JORDÁNSZKY alapján vált ismertté, ti. hogy az átszállítást a császárné kezdeményezte (lásd 21. jegyzet).

a kép Kállóba kerülése után érkezett, ami megmagyarázza, hogy az olasz források miért beszélnek inkább „Madonna di Kaló”-ról, s nem nagyon vesznek tudomást arról, hogy a könnyezés nem ott történt.²¹ A kapucinus atya ténykedése mellett az irodalom Eleonóra császárnő személyes kérelmét is hangsúlyozza az elszállítást elrendelő paranccsal kapcsolatban.²²

A kegykép, mint azt említettük, 1697. július 4-én érkezett meg a császárvárosba. Fogadásában Marco d'Aviano is tevékenyen kivette a részét, hiszen a fogadási ceremóniák egyes eseményeit az ő javaslatai alapján dolgozták ki, illetve ő mondta az első prédikációt a Szt. István domban a kép tiszteletére.²³

Marco d'Aviano számára a képek szerepe elengedhetetlen volt a hit ellenségei ellen folytatott küzdelemben. Jól mutatja ezt az I. Lipóttal folytatott levelezése is. Már az 1692. december 27-én császárnak írt levelében javasolja, hogy az uralkodó festesse meg a Segítő Szűzanya (Santa Maria del Soccorso) képét, amelyet a teljes császári család és udvar részvételével az udvari templomból a Szt. István domba díszes körmenetben szállítsanak át, és helyezzenek a főoltárra. Aztán tartsanak ünnepi nagymisét, ott az egész császári család nyilvánosan áldozzon meg, majd a császár tegyen nyilvános fogadalmat, hogy az egyetemes béke megvalósítására fog törekedni.

²¹ D'Aviano egyik legfrissebb életrajza egyenesen azt állítja, hogy személyesen jött a képért Magyarországra, „Cassoviára” (Kassa), ahonnan átkísérték Kállóba, majd az itt készült másolatot küldték el a császárnak. BELLINA, Marcello: *Padre Marco d'Aviano*. Udine 1991.111.o. Ez a szemelvény egy korábbi életrajzon alapul: ZARA, Fedele da O. M. Cap.: *Notizie Storiche concernenti L'Illustre Servo di Dio P. Marco d' Aviano*. I-II. Velence 1798., ahol szó sem esik Pócsról. (Hogy a Pócs név mennyire szokatlan volt a kortársak számára, a metszetábrázolásokon is feltűnő gyakori torzítások mutatják.- SZILÁRDFY-TÜSKÉS-KNAPP: kat. 169. Bőözt, 170. Bőöz, 172. Bőözt - További változatokat közöl: BÁLINT- BARNÁ I.m.: 150.o. 130-as jegyzet). Az 1921-ben megjelent d'Aviano életrajz Betach-nak nevezi Pócsot. Louis-Antoine d' PORRENTROY et Ernest Marie de BEAULIEU: *Apôtre, Diplomate et Guerriere. - Le Venerable P. Marc d'Aviano Capucin Par les P. P. du meme Ordre*, 1921; olasz fordítása: Padova 1921. 350-351.o.

²² JORDÁNSZKY i.m.:105.o.

²³ BELME i.m.: 125-127.o.- Az egyes eseményekről maga Carlo Ruzzini számolt be a dózsénak, Silvestro Valierónak. Carlo Ruzzini július 13-i jelentését idézi: PORRENTROY- BEAULIEU i.m.: 351-352.o.

Az újonnan festett kép véglegesen a kahlenbergi Szt. Lipót kápolnába kerüljön, hogy ott állandóan a nép tiszteletének tárgya lehessen.²⁴ (A kápolnát az 1683-as ostrom óta akkor még mindig nem állították helyre.) A D'Aviano által felvázolt ünnepi koreográfiát később, a pócsi kép érkezésekor 1697-ben meg is valósították.²⁵ A további levélváltásból kitűnik, hogy a kért ájtatosság-sorozatot nem volt olyan könnyű végrehajtani.²⁶ Végül 1693. augusztusában rendezték meg kisebb módosításokkal: nem kellett új képet festetni, mivel a Szt. István domban „találtak” egy régi Mária képet, amelyet körmenetben vittek az ágostonos templomba, majd vissza a domba. Számptalan gyönggyel és drágasággal díszítették (akárcsak később a pócsi ikont), majd az ünnepi nagymisén a császár megáldozott és letette ünnepi fogadalmát, melyben Mária segítségét kérte a török elleni küzdelemben.²⁷

Négy évvel később, 1697-ben a pócsi képet nemcsak egy napig, hanem hónapokig ünnepelték folyamatosan ilyen nagy pompával. Bécs összes egyházközsége azt kérte ugyanis, hogy mindegyik templomban legalább nyolc napra tegyék közszemlére a

²⁴ KLOPP, Onno: *Corrispondenza Epistolare tra Leopoldo I. Imperatore ed il P. Marco d'Aviano*. Graz 1888. 252. levél. 232-233.o.

²⁵ Lásd 20. jegyzet.

²⁶ Lipót örült az ötletnek, de arra figyelmeztetett, hogy a kahlenbergi kápolna ősidők óta Szt. Lipót tiszteletének a helye, bár biztosan szívesen osztozna a Szűzanyával. KLOPP, 253. levél. 1693. január 17. P. Marco azért csak tovább buzdítja, hangsúlyozva, hogy Mária mindenképp a Segítő-titullal kell tisztelni, ha nem is Kahlenbergen, akkor valahol máshol. KLOPP, 257. levél. 1693. április 8.- A császárnak ezután a titullal van problémája, ami már foglalt a passzai kegykép számára, és amely igen nagy tiszteletben áll a nép előtt. KLOPP, 258. levél. 1693. május 16.

²⁷ Ezekről az eseményekről a császár személyesen számol be augusztus 22-én írt levelében. KLOPP 260. levél 244.o.- Az általa említett kép ma is megtalálható a Dómban, a Mária-oltáron, ahol a XV. századi alkotás barokk keretbe van illesztve. TIETZE, Hans: *Geschichte und Beschreibung des St. Stephansdomes in Wien*. Wien 1931. 281282.o.- A kép történetét és kultuszának elemeit bővebben ismerteti: AURENHAMMER i.m.: 135-136.o. (RÖSS mégis arról ír, hogy új kép készült, valamint mellékeli a fogadalom magyar szövegét is. i.m.: 158-159.o.)- A császár ugyanakkor azt is megígéri, hogy kijavíttatja a kahlenbergi kápolnát, és állítat benne egy oltárt az „Auxilium Christianorum” titulus alatt, nyilván törökellenes éllel. Úgy tűnik, hogy ebből az ígérétekből nem lett semmi, mert a kápolna helyreállítása csak III. Károly alatt történik meg, s 1718-ra lesz kész. DVOŘAK, Max szerk.: *Die Denkmale der Stadt Wien. Österreichische Kunst- Topographie II*. Wien 1908. 441-444.o.

kegyképet, ami meg is történt. Mindegyik közösség kitett magáért az ünneplésben: naponta több ünnepi misét is mondattak, majd prédikációk, litániák, vecsernyék és rózsafüzér váltották egymást.²⁸ A könyörgő ájtatosságok meghozták gyümölcsüket: szeptember 11-én Savoyai Jenő és serege fényes győzelmet aratott Zentánál a török felett.²⁹ Ezt a győzelmet az egész császári udvar a pócsi Mária közbenjárásának tulajdonította.³⁰

Velencei Mária-ünnepek

Marco d'Aviano a Bécsben elért sikerek után elérkezettnek látta az időt, hogy visszatérjen Észak-Itáliába. Sietve búcsúzott a császártól, majd rövid látogatást tett a velencei követnél, Carlo Ruzzininél is, akinek finoman kifejtette, hogyha Velence is hasonló sikereket akar elérni a törökkel szemben, akkor a bécsiekhez hasonló könyörgő ájtatosságok sorozatát kellene tartania.³¹ A követ, aki maga is ámulatba esett a zentai csata gondviselészerű sikerétől, nem tétlenkedett, hanem arra biztatta a dózsét, hogy Velence is olyan intenzitással fejezze ki tiszteletét Mária iránt, mint azt Bécs tette, a szent cselekmények irányítására pedig Marco d'Avianót javasolta. A szenátus el is fogadta a követ javaslatát, ugyanis Marco atya december 9-én a császárnak írott leveléből megtudjuk, hogy a velencei szenátus éppen most kérte fel prédikációk tartására a tervezett nyolcadon.³² A velencei ünnepeket a szenátus határozatai

²⁸ BELME i.m.: 126-142.o.

²⁹ A csata menetéről jó leírás ad a források alapján: SUGÁR István: *Lehanyatlak a török félhold*. Budapest 1983. 379-395.o.

³⁰ Mörmann szeptember 24-i jelentése. SZITA i.m.: 49.o.

³¹ POSITIO, 706.o., BELME i.m.: 118.o. és PORRENTROY- BEAULIEU i.m.: 355.o.

³² A császár október 8-án Padovába küldött neki levelet, amelyből megtudjuk, hogy Marco d'Aviano már megérkezett Itáliába. A császár leírja, hogy a zentai diadal ünnepeinek előkészítésekor megfogadták az atya tanácsait: a török hadi trófeákkal díszített képet a Skótok templomából áthozták a Dómba, amelyet szintén hadi trófeákkal ékesítettek. Ehhez a leveléhez egy rajzot is mellékel a szöveg szerint, amely a feldíszített képet ábrázolta. PORENTROY--BEAULIEU i.m.: 353.o. Október 19-én már P. Marco is írt egy levelet Veronából. KLOPP 314.

készítették elő. 1697. november 28-án született az a dekretum, amely konkrétan rendelkezett a tartandó szertartásokról és az ünnepelés módjáról: december 8.-ra, a szeplőtelen fogantatás ünnepére át kell helyezni a főoltárra a Szt. Lukács által festett Mária ikont, valamint a kincstárban őrzött fontosabb ereklyéket is, mint Szűz Mária tejét, haját és a fátylának egy darabkáját. Ezek nyolc napig maradjanak az oltáron. Minden nap kegyes beszédek hangozzanak el a Szűz tiszteletére. A nyolcadik napon tartanak ünnepélyes körmenetet a Szt. Márk téren a dózse, a szenátus és az egész klérus részvételével, amely során a kihelyezett szent ereklyék hordoztasanak körbe.³³ Erre a pár napra a Szentszéktől különleges pápai búcsút is kértek. A határozatban kiemelték, hogy az egész ünnepségnek nagy pompával kell lezajlania, és évenként ugyanebben az időpontban s formában meg kell ismételni.³⁴

A tervezett nagy ájtatosság-sorozatot valóban meg is tartották, amint arról maga Marco d'Aviano értesítette a császárt 1698. január 16-án írt levelében.³⁵ Velence számára ez az ünnepség nem volt igazi diadalünnep, hiszen a háborúnak még korántsem volt vége. Mindenesetre a Szent Liga megalakulása óta (1684) szövetséges Habsburg-birodalom zentai győzelme szép reményeket

levél. 305.o. A december 9-i levelet is innen küldi: KLOPP 315. levél. 308.o. Valószínűleg hibás a levél dátumozása, mivel biztosan tudjuk, hogy december 8-án már ő nyitotta meg Velencében a nyolcadot. POSITIO, 706-07. Ebben a levélben azt kéri a császártól, hogy egy újabb kegyképet festessen az angyali üdvözlettel, mivel most Mária tisztelete mellett az arkangyal tiszteletére is nagy hangsúlyt akar fektetni. Januári levelében buzdít az angyali üdvözlés zsolozsmájának gyakori mondására is. KLOPP, 316. levél. 1698. január 16. 309.o. A császár emlékezteti rá, hogy a Magyarországon könnyezett kép tisztelete még mindig folyamatos, és rengeteg fogadalmi ajándékkal halmozzák el. De megígéri, hogy Gábor arkangyal tiszteletét is elő fogja mozdítani. KLOPP, 318. levél. 1698. március 22. 312.o.

³³ Archivio di Stato, Venezia. Senato sulla Terra. reg. 235.

³⁴ A leírásokból világos, hogy ilyen nagyszabású körmeneteket csak kivételes alkalmakkor tartottak a városban. A velencei körmenetek szerkezetéről és jelentőségéről általában: MUIR, Edward: *Civic ritual in renaissance Venice*. Princeton 1980.

³⁵ KLOPP, 316. levél. 309.o.-Elégedett volt a velencei ünnepségekkel, ahol ő maga is prédikált. Külön megemlékezik a Rómából kért búcsúról. A körmenet lezajlásáról annyit tudunk, hogy az ikont a San Marco négy kanonokja, a tej-ereklyét a pátriárka, a haj-ereklyét a famaguszta püspök, a fátyoldarabot pedig Chioggia püspöke hordozta. PORRENTROY-BEAULIEAU i.m.: 356.o.

ébresztett a velenceiekben is arra nézve, hogy az Égei-tenger vidékén a görög, valamint az Adrián a dalmát partokért folytatott harcok Velence számára is kedvező eredménnyel záródhatnak.³⁶ Ezzel, a Köztársaság számára még bizonytalan politikai helyzettel magyarázható, hogy a szenátus a háború befejezéséig kérte a könyörgő ájtatosságok évenkénti megrendezését. Ugyanakkor ez a magyarázata annak is, hogy a szóban forgó vallásos rendezvényeket nem hasonlíthatjuk az 1571-es lepantói győzelem tiszteletére rendezett, hatalmas diadalmenetekkel tarkított ünnepségsorozathoz sem, melyek inkább a bécsi rendezvényekkel lehetnének összevetethetőek.³⁷ Az ájtatosságok könyörgő jellegét hangsúlyozza még, hogy a ceremóniák középpontjába az az ikon került, mit a kincstárból már 1617-ben véglegesen nyilvános tiszteletre helyeztek a híveknek a San Marco északi kereszthajójának Szt. János Evangélista oltárán.³⁸ Ezt a képet már a XVI. század óta *Nicopeianak*, azaz Győzelemhozónak nevezték, mivel a bizánci császároknak a háborúkba is magukkal vitt ikonjával azonosították (4. kép).³⁹ Noha a dózse személyesen értesült Carlo Ruzzini leveleiből arról, hogy a

³⁶ A török-velencei viszonyról a XVII. században: SETTON, K. M.: *Venice, Austria and the Turks in the XVII. century*. Philadelphia 1991. - rövid összefoglalása a témának: JÁSZAY Magda: *Velence és Magyarország*. Budapest 1990. 297-321.o.

³⁷ A Lepanto utáni ünnepségekről: GOMBRICH, Ernst: *Celebrations in Venice of the Holy League and of the Victory of Lepanto*. In: *Studies in Renaissance and Baroque Art presented to Anthony Blunt*. London-New York 1967. 62-88.o.- További összefoglalása és művészeti következményeiről Velencében: WOITERS, Wolfgang: *Storia e politica nei dipinti di Palazzo Ducale*. Venezia 1987. 207-216.o.

³⁸ Ez 1617. április 17-én történt meg, s attól kezdve minden szombaton állva, a San Marco templomban szokásos litániákat kellett énekelni az ikon előtt a köztársaság jelen és jövőbeni békéjéért. GALLO, Rodolfo: *Il tesoro di San Marco e la sua storia*. Venezia-Roma 1967. 152.o.

³⁹ GALLO i.m.: 135-137.o.- Valószínűleg Konstantinápoly kifosztásakor szerezték a velenceiek, s már 1234 óta dokumentálva van a San Marco kincstárában. Velence összes ikonja között természetesen ez örvend a legnagyobb tiszteletnek. RIZZI, Alberto: *Le icone delle chiese veneziane*. In: *Thesaurismata* 1972. 251-282.o. A kép kultusz történetét újabban Belting is összefoglalta. BELTING, Hans: *Kép és kultusz*. Budapest, 2000. 204-215.o. Az ikonok funkciójáról a bizánci liturgiában és hétköznapi életben: SEVCENKO, Nancy Patterson: *Icons in the Liturgy*. In: *Dumbarton Oaks Papers* 1991/45. 45-59.o.- Arról, hogy a császároknak valóban volt egy Niciopeia típusú, csatába is magukkal hordott ikonjuk, a chioszi Nea Moni templom ikonográfiai értelmezésekor is rámutattak. MAGUIRE, Henry: *The Mosaics of Nea Moni: An Imperial Reading*. *Dumbarton Oaks Papers* 1992/46. 205-214.o.

bécsi ünnepek alanya egy olyan valódi könnyező kegykép, amelyet az egész Habsburg birodalom védelmezőjévé léptettek elő, alig tett valamit, ha egyáltalán tett, ennek az új kultusképnek a megismertetéséért vagy terjesztéséért. Ezzel szemben inkább Velence saját *palladium*-ikonjának a kultuszát ösztönözte.⁴⁰ Ennek ellenére Velencében is megismerték valamelyest a pócsi Mária kultuszát, a zentai diadalhoz szorosan kapcsolódva. Carlo Ruzzini 1699. dec. 19-én a velencei szenátusban a karlócai békekötésről (ő képviselte a köztársaságot⁴¹) tartott beszámolójában viszonylag hosszan elmélkedik az isteni gondviselésről, amely megmutatta irgalmát a Szent Szűz kálói képének könnyezésében. Részletesen kifejti, hogy ezt a képet a császár Bécsbe hozatta, majd az egész császári családdal együtt nagy tiszteletben részesítette és a Szt. István-dómban helyeztette el, hogy a nép is kifejezhesse tiszteletét, Isten irgalmát kérve a törökellenes harcok sikeréhez. Az isteni irgalom nemsokára meg is mutatkozott a zentai győzelemben, amelynek trófeáival ugyanazon templomot ékesíthették fel. Ezután részletesen ismertette a zentai csatát is, ami végül a béketárgyalások megkezdésére ösztönözte a törököket.⁴²

Velencében a zentai csata leírása és ábrázolása ismertté válhatott szélesebb körben már Ruzzini hivatalos jelentése előtt is. Ezt tanúsítja az a rövid, illusztrált csataleírás, amelyet minden biznnyal olaszok, főként velenceiek számára készítettek és közöttük terjesztettek, hiszen Itáliában Velence volt közvetlenül érintett a török elleni küzdelmekben. Előttünk három példánya ismeretes e csataleírásnak. Közülük csak egy teljes (5. kép): a lap felső részét a zentai csata térképszerű metszetábrázolása tölti ki, melynek bal

⁴⁰ Bár da Mosto szerint a kálói kép kultuszát már Silvestro Valiero elindította, és kiemeli M. d'Aviano szerepét is, de nem idéz konkrét forrásokat. DA MOSTO i.m.: 446.o.

⁴¹ A tárgyalások 1698. októberében indultak meg s csak 1699. január 26-án írták alá a békét. JÁSZAY i.m.: 317.o.

⁴² *Relatione del Congresso di Carloviz e dell' Ambasciata di Vienna di Sr. Carlo Ruzzini cavaliere*. Közli: FIEDLER, J. szerk.: *Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland und Österreich im XVII. Jahrhundert*. (Fontes Rerum Austriacarum II/26.) 2. Wien 1867. 349.o.

felső sarkába két angyal által felhőkön hordott pócsi képet helyezték, egy szalagon fölé illesztve az *Auxilium Christianorum* feliratot. A kép alsó sarkán, török trófeáktól keretezve, olasz felirat olvasható: *Vero Disegno et rappresentatione(sic!) della battaglia seguita in Ungharia - Venuto da Vienna* (Valóságos képe és bemutatása a Magyarországon lezajlott csatának- Bécsből származik), majd apró betűkkel alábiggyesztve: *Si vende dal Finazj a S.Giov. Grisostimo (sic!)*. A metszet alatt következik a szintén rézbe metszett csataleírás, a csatában szerzett és vesztett javak számszerű mérlegével.⁴³ A Vienna feliratról kiderül, hogy a beszámoló szövege és a csataábrázolás készítésekor egy bécsi példányt vehettek alapul, de az efféle felirat talán az ábrázolás hitelességét volt hivatott alátámasztani. Az esetleges bécsi előkép használatát erősítheti meg az a tény, hogy a folyók nevei olasz nevekkal és helyesírással vannak feltüntetve, míg a

⁴³ A teljes példány az Országos Széchényi Könyvtárban található. App. M 1059. Először közli: BELME i. m.: 112.o. A teljes lap mérete 496mmx378mm, s nincs rajta vízjel. A nyomaton látszik, hogy a képhez és a szövegrészhez két különböző dűcot használtak fel. A felső dűc mérete 248x331mm, míg az alsóé 181x336mm. A metszet képi részének leírását először az 1963-as Savoyai Jenő-kiállításon közlik (erről a példányról a szövegrész teljesen hiányzott). A leírásban csak a latin feliratot közlik, az olaszt nem. PRINZ EUGEN VON SAVOYEN 1663-1736 (Ausstellung im Heeresgeschichtlichen Museum, Wien 1963.) Ausstellungskatalog. Kat. 26. Österreichische Staatsarchiv- und Kriegsarchiv: Kartensammlung H III c 133. Ugyanezt idézi MATSCHE, Franz: *Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karl VI*. Berlin New York 1981. I. 171.o. A Magyar Nemzeti Múzeumban található harmadik példányt (a Magyar Történelmi Arcképcsarnokban őrzik, leltári száma: T.6333) közli Galavics Géza, amelyből szintén csak a csatajelenet van meg, s az olasz felirat alsó része is hiányzik a „Venuto da” résztől kezdve. GALAVICS Géza: *Kössünk kardot az pogány ellen*. Budapest 1986. 121.o. 60. ábra. A lap mérete 286x398 mm, a dűc pedig 248x330mm. Az ábrázolás tengelye el van csúsztatva a papírhoz képest, s jól látszik, hogy a sarokból hiányzó feliratokat tudatosan kitakarták: amikor újra nyomatokat készítettek, csak a képi ábrázolásra koncentráltak. A papíron vízjel is taláunk: három csökkenő félhold, mely az Észak-Itáliában, s főképpen a Velencében található papírmalmoknak volt a vízjele a XVII.-tól a XIX. század elejéig. LABARRE, E. J.: *Dictionary and Encyclopedia of Paper and Paper Making*. 335.o. 48. ábra, és 343.o., valamint EINEDER, G.: *The Ancient Paper-Mills of the former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks*. Hilversum, 1960. 175.o. és 430-442-es ábrák.

A csatakép sarkában elhelyezett felirat nem csak a képre vonatkozik, hanem az egész lap főcímként értelmezhető, mivel a disegno a metszetképre, a rappresentatione pedig a szöveg önálló címként való megjelenésével az írott részre vonatkozatható (a bemutatás szóval fordítható). A képen egyébként számmal vannak megjelölve a szövegben konkrét utalással ismertetett személyek és események. A lapon használt nyelv alapján nem lehet megállapítani, hogy hol készítették, hiszen osztrák területen is számos francia és olasz nyelvű metszet készült.

kevésbé ismert városnevek tisztán német névvel és helyesírással, vagy olaszsal kevert formában fordulnak elő.⁴⁴ Hogy tényleg a velencei közönségnek szánták a metszetet, jól mutatja a képrész apró sarokfelirata, ami azt jelenti, hogy Finazzinál, a San Giovanni Crisostomo negyedben volt megvásárolható. *Finazzi* nyomdát működtetett Velencében. Egyéb munkái alapján ismerjük teljes nevét is: Gian. Battista Finazzi; munkásságát azonban nem dolgozták föl.⁴⁵ (Az ábrázolást készítő mester nevét nem ismerjük.) Csak a csatakép alatti szöveges leírásból tudjuk meg, hogy a zentai csata ábrázolását látjuk. Utolsó sorában arra is kitér a szöveg, hogy a csata győzelmét Mária „forró és szerető” könnyei előre jelezték, végül a további harcokhoz kéri Mária közbenjárását.⁴⁶ A szöveg a könnyezésről nem szól többet, az ábrázolt kegykép pontos nevét sem adja meg. Érdekes, hogy a Máriának adott *Auxilium Christianorum* titulus is éppen olasz környezetben fordul elő törökellenes kontextusban, hiszen a formula születése a lepantói csatához kapcsolódik.⁴⁷ Összességében tehát megállapítható: a szakiro-

⁴⁴ A folyónevek, *Tibiscio* és *Danubio fiume* olaszok, míg a városnevek: ~*Petsch*, *Temiswar*, *Gr. Waradein* németes formájuk, kevert: *Piccolo Canisch*.

⁴⁵ A metszet alapján biztosra vehetjük, hogy Finazzi már az 1690-es években Velencében dolgozott, bár nem számított a legjelentősebb nyomdászok közé, legalábbis Ulvioni nem említi. ULVIONI, Paolo: *Stampatori e librai a Venezia nel Seicento*. In: *Archivio Veneto*, 109, (1977) 93-124.o. Finazzi nevét csak a nála kiadott, Luca Carvelavariis metszőnek, 1703-ban megjelentetett Velence vedutái kapcsán emlegetik [*Le Fabriche, e vedute di Venetia disegnate, poste in prospettiva et intagliate da Luca Carlevariis con Privilegii- Venezia li 27 Maggio 1703*. In: *Venetia Apresso Gio: Battista Finazzi A San Gio: Grisostomo.*]. ZORZI, Marco: *La stampa, la circolazione del libro*. 803.o. In: *Storia di Venezia- L'ultima fase della Serenissima*. VIII. A cura di: del NEGRO, Piero- PRETO, Paolo, Roma, 1998. 801-860.o. Ez egy sikeres vállalkozása volt, mivel a vedutagyűjtemény harmadjára is nála jelent meg (1768-ban a negyedik kiadás már nem). Luca Carlevariis *Le Fabriche e Vedute di Venezia*. *Catalogo*. A cura di: CONCINA, Ennio-REALE, Isabella, Venezia, 1995. 47.o.

⁴⁶ BELME i.m.: 113.o.

⁴⁷ Ekkor született a Keresztények segítségé-titulus, amely belekerült a lorettói litánia szövegébe. BÁLINT- BARNÁ I.M.: 98.o. Bár Radó Polikárp szerint ez az invokáció csak a XIX. sz. elején, VII. Pius alatt került bele az imádságba. RADÓ, Polycarpus: *Enchiridion Liturgicum* I. Roma-Freiburg 1966. 68.o. (Ennek ellentmond, hogy Pázmány *Imádságos könyvének* XVII. századi kiadásában is szerepel a litánia szövegében. pl. 2. kiadásban, Nagyszombat 1610.) A többi, pócsi képpel kombinált zentai csatát ábrázoló képen Mária más titulust kapott, amelyek sokkal inkább a diadal-jelleget hangsúlyozzák. Ilyen például az az 1698 körül készült kis metszet, ahol a csatakép felett a kegykép jelenik meg a következő felirattal: *Mater Lachrymarum. Causa*

dalom állításával szemben a szóban forgó években nem alakult ki jelentős tisztelete Velencében a kálói néven ismert pócsi Máriának, de bécsi kultusza jelentős hatással volt a velenceiek törökellenes Mária-tiszteletére.⁴⁸

A maseradai másolat

Úgy tűnik, Carlo Ruzzinire valóban mély hatást gyakorolt a kegykép. Ősi velencei nemesi családban született harmadikként. Rajta kívül még öt fiúgyermek volt a családban. Mivel a társadalmi szokások szerint csak a legidősebb nőszülhetett, Carlót kora gyermekkorától vallásos nevelésben részesítették, hogy megóvják a házasodni nem tudó ifjak léha életétől. Karrierre diplomataként számíthatott: később a Köztársaság követeként valóban jelentős megbízásokat hajthatott végre.⁴⁹ Egyik ilyen megbízatásának köszönhetően személyesen kísérte figyelemmel a pócsi kép bécsi kultuszának alakulását, majd maga is részt vett annak terjesztésében, amikor másolatot készíttetett (2. kép). A megrendelés oka valójában saját, igen mély Mária-tisztelete.⁵⁰

Erről a másolatról 1716. március 29-én íratott végrendeletében viszonylag hosszan emlékezik meg. Bár a kép pontos készítési ideje nem derül ki, azt megtudjuk, hogy mindig szobájában tartva, személyes védelmezőjének és irányítójának, javai őrzőjének tekin-

Nostrae Laetitiae. SZILÁRDFY-TÜSKÉS-KNAPP i.m.: 160.o. A többi jelentős, Zentához kapcsolódó ábrázolást közli: SZILÁRDFY Zoltán: *Barokk szentképek Magyarországon*, Budapest 1984. 129. kép., valamint GALAVICS i.m.:120-121.o. 61. ábra, 87. kép. A szentképeken gyakran fellelhető török-témát legújabbban Szilárdfy Zoltán dolgozta fel. SZILÁRDFY Z.: *A török háborúk emléke barokk szentképeken*. In: Szerk.: Mikó Árpád- Sinkó Katalin. *Történelem-kép. Szemelvények a múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. Budapest. 2000. 348-359.o.

⁴⁸ DA MOSTO i.m.: 446.o.

⁴⁹ DA MOSTO i.m.: 469.o.

⁵⁰ CANDEO i.m.: 72.o.

tette,⁵¹ s minden fontosabb követjárásába magával vitte. Éppen Konstantinápolyból tartott hazafelé, amikor a hajó fedélzetén az egyik szolgája csodálatos jelet kapott a kép arcától, amiből Ruzzini megértette, hogy kápolnát kell alapítania a számára. Ez meg is történt: elrendelte, hogy szárazföldi birtokán, Maseradában a saját költségén, kápolnát építsenek a kép őrzésére. Noha konkrétan nem említi, a kápolna építésének másik oka az lehetett, hogy a gyakran betegeskedő nemes minél hamarabb felépüljön bajaiból a Szűzanya közbenjárására.⁵² Végrendeletében is elmondja, hogy a „Madonna di Kaló”-nak az eredetijét, amely által Isten megmutatta irgalmát a török elleni harcokban, a bécsi Szt. István dómban, a főoltáron őrzik.⁵³ A kápolna építését 1717. július 13-án Nervasia kolostorának apátja engedélyezte, akitől ebben az időben Maserada egyházzogilag függött. Az apát azt is kérte, hogy a kápolnát Madonna della Vittoriának dedikálják.⁵⁴

Minden bizonnyal nem véletlen, hogy Ruzzini éppen ezekben az években gondolt a török ellen oly hatékony kegykép nyilvános tiszteletre helyezésére. Az 1699-ben kötött karlócai béke után Velence és a török birodalom között 1714-ben újra megindult a háború. Elég nehezen, de a velencei köztársaságnak sikerült megújítania 1716. április 16-án a Habsburgokkal a Szent Ligát létrehozó szerződést. Savoyai Jenő ismét a hadszíntéren termelt, sorra aratta fényes győzelmeit, melyek közül az augusztus 16.-i belgrádi

⁵¹ Archivio di Stato, Venezia. Testamenti, b. 624. N. 482. A kortársai gyakran ajánlották vagyunkunk kegyképek oltalmába. Magyarországon az Esterházy család várai és kastélyai esetében éppenséggel az ajtók felett voltak elhelyezve kegyképmásolatok, mely szokás még középkori előzményekre nyúlhat vissza. Elhelyezésüket és a hozzájuk fűződő kultuszt Esterházy Pál 1695-ös végrendeletében szabályozta. Bécsi palotájukban mostanáig eredeti helyen maradt az egyik ilyen kép, még hozzá a pócsi ikon másolata. GALVICS Géza: *A soproni „Esterházy-Madonna”*, 196-97. o. és 5. kép. In: *Tanulmányok Csatkai Endre tiszteletére*. Szerk.: KÖRNYEI Attila - G. SZENDE Katalin. Sopron, 1996. 187-198.o. Ez a birtokvédő jelleg a nyilvános kápolna-alapítással kicsit háttérbe szorul Ruzzininél.

⁵² FACCHIN, Guido: *La casa di Sassi. Popolo e Comunità nella Chiesa di San Giorgio di Maserada*. 1995. 107.o.

⁵³ Archivio di Stato, Venezia. Testamenti b. 624. N. 482.

⁵⁴ CANDEO i.m.: 72.o., FAGGHIN, i.m.: 107.o.

diadal a legfontosabb. A vereség hatására a törökök újra béketárgyalásokat kezdeményeztek. Velence viszont eddigre már elvesztette szinte egész Moreát.⁵⁵ Ebben az időszakban Velencében ismét tettek néhány lépést a Mária-kultusz erősítésére, természetesen a Nicopeiához kapcsolódva (4. kép). 1715-ben megtoldották az ikon előtt végzendő szertartásokat egy hosszabb könyörgéssel, záró sorában azt kérve az Istentől, hogy emelje fel jobbát, és a keresztények segítségével mutassa meg hatalmát a törökökkel szemben.⁵⁶ A szenátus 1717. május 4-én rendeletet hozott: a háborús időkben ugyanolyan ájtatosságok megtartását kérte, mint amilyeneket már 1697-ben tartottak, a kiállítandó ereklyék listáját Szt. Konstantin keresztjével bővítve.⁵⁷ (A keresztet a hagyomány szerint Konstantin a milviusi csatában tartotta magánál.) Ugyanezt a határozatot ismételték meg 1718. június 25-én is,⁵⁸ amikor Carlo Ruzzini Magyarországon vett részt a pozsareváci béketárgyalásokon, melyek Velence számára nem sok jóval kecsegtettek.⁵⁹ A szolgának adott csodás jel mellett valószínűleg ez a történelmi perspektíva készíthette a Mária-tiszteletben élenjáró követet jámbor alapítványa létrehozására.

Ruzzini, miután hazatért követjárásából, nemsokára a kis kápolna felszentelésén is részt vett: ez 1721. október 7-én történt meg,⁶⁰ vagyis a titulus választása tudatos utalás a törökellenességre, hiszen 1571-ben, százötven évvel korábban ezen a napon történt a lepantói győzelem, amely V. Pius rendeletére a „Maria de victoria” (Madonna della Vittoria) ünnepe lett. 1573-ban XIII. Gergely határozata alapján ezt az ünnepet október első vasárnapján a Rózsafü-

⁵⁵ JÁSZAY i.m.: 330.o.

⁵⁶ SUPPLICATIONES AD SANCTISSIMAM VIRGINEM MARIAM TEMPORE BELLISecundum Consuetudinem Ducalis Basilicae S. Marci Venetiarum. Venetiis MDCCXV.- Ugyanannak az imádságos könyvecskének az 1695-ös kiadásából még teljes egészében hiányzik ez az ima.

⁵⁷ Archivio di Stato, Venezia, Senato sulla Terra, Reg. 273.

⁵⁸ GALLO i.m.: 150.o.

⁵⁹ JÁSZAY i.m.: 331.o.

⁶⁰ CANDEO i.m.: 72.o.

zér ünnepeként tarthatták meg azokban a templomokban, ahol már volt rózsafüzér oltár. 1716-ban azonban XI. Kelemen, Savoyai Jenő augusztus 5-én aratott pétervárad győzelme emlékére, az egész egyházra kiterjesztette ezt az ünnepet.⁶¹ Az aktuális politikában mindig járatos Carlo Ruzzini biztosan ismerte a török háborúk friss fejleményeit és egyházi visszhangjukat. A kép bécsi eredetét is szem előtt tarthatta, amikor a kápolna búcsúünnepét szeptember 12-re, Mária szent nevének az ünnepére helyezte, amelyet csak 1683. óta ült meg hivatalosan az egyház: azóta, hogy a töröknek ugyanabban az évben, szept. 12-én nem sikerült bevennie Bécset (ez zentai csata napja is).⁶² A kép kultuszát ezzel a titulussal sikerült beilleszteni a helyi közösség hagyományaiba is, hiszen a faluban már 1600 előtt létezett rózsafüzér társulat⁶³, amelynek a régi plébániatemplomban volt saját oltára is, a Madonna della Vittoria tiszteletére dedikálva, fogadalmi ajándékokkal elhalmozott, rózsafüzéres Máriát ábrázoló oltárképpel.⁶⁴ Itt is, akárcsak egész Venetóban, a lepantói győzelem után sorra alakultak a rózsafüzér társulatok, valamint a hozzájuk kapcsolódó kápolnák és oltárok.⁶⁵

Az új kápolnát (6. kép) a Ruzzini család villájához tartozó kert a sarkán építették fel, ami egyben Alsó-Maserada és Felső-Maserada határa is volt. A kis épület kúbusos formáját csak a homlokzat enyhén kiugró rizalitja, valamint az oldalajtókat és a felettük lévő félköríves ablakokat hangsúlyozó, timpanonnal lezárt előreugró falsíkok bontják meg. A főhomlokzat vakolat nélküli, vöröstéglából rakott, míg a párkányzat, az oszlopfők és az ajtóke-

⁶¹ MARIENLEXIKON/ V., szerk.: Bauer, R. és Scheffczyk, L. St. Ottilien 1993. 565.o. Az sem kizárt, hogy a nervasai apát az újonnan kiterjesztett ünnepre próbált utalni a kápolna titulussal. RADÓ Polykarpos i.m. IL: 1355.o.

⁶² CANDEO i.m.: 72.o., RADÓ Polikárp: *Az egyházi év*. Budapest 1998. 243.o.

⁶³ CANDEO i.m.: 71.o.

⁶⁴ Agnoletti a kegyképet tévesen a lepantói csatához köti, ahol szerinte C. Ruzzini is harcolt. AGNOLETTI, Francesco: *Treviso e le sue pievi*. 1871. 1. 657.o. Ez az oltártitulus a XVIII. század második felében épült új plébániatemplomban is megmaradt, de az új oltáron nem kép, hanem szobor áll. FACCHIN i.m.: 107.o.

⁶⁵ WOLTERS i.m.: 207.o.

reték fehér mészkőből készültek. A főbejárat kerete szegmens-íves párkánnyal zárul, s az egész rizalitot dór oszlopos aedicula keretezi. Ennek két oldalán szoborfülkék bontják meg a sima falfelületet, s a falsarkokat dór fejezetes pillaszterek emelik ki. A kápolna oldalfalai vakoltak. A tetőzete alacsony, nem magasodik a három timpanon fölé. A végfalán kis téglá harangláb emelkedik. Hogy zarándokkápolnának szánták, arra a három ajtó utal, amelyek lehetővé tették a kápolnából kiszorult nagyobb hívőszereg számára is, hogy bekapcsolódhasson a szertartásokba. A bal oldali ajtót a sekrestye építéskor falazhatták be. (E sekrestyét a padlózatán lévő évszám alapján csak 1867-ben építették.) A belső tér gazdagabban tagolt. A négyzet alakú hajót kolostorboltozattal fedték, s két dór oszlopon nyugszik a félköríves alaprajzú szentélyt elválasztó diadalív. A szentélyt egy kupola és két félkupola fedi. Oldalfalában két fülkét is kialakítottak, a liturgikus eszközök tárolására. Az oltár mögött egyenes záródású falon, félkörablakos fülke bontja meg a fal síkját. A zöld és fehér márványból épített aedicula formájú oltáron a XX. század elején készült, aranyozott, neobarokk keretben van elhelyezve az eredetijével megegyező méretű kegykép (7. kép). Belül, a főbejárat felett fekete márványba vésett építési felirat található.⁶⁶ Az egész építmény a klasszicizáló velencei építészet értékes, megkapó példája.

A kis kápolnát a kegykép jelenléte mellett, egy szokatlan esemény még népszerűbbé tette: különböző források szerint 1722. július 9-én délután egy Zanetta Bariviera nevű négyéves kislánynak a kápolna mellett megjelent a Szűzanya. A gyermeket édesanyja kegyetlenül megverte, mivel későn ért haza. Fájdalmai viszont azonnal elmúltak, amikor az egyik asszony a Madonna della Vittoriát hívta segítségül. Utána a gyermek elmesélte látomását is. Ezekről az eseményekről Ruzzini is beszámol 1724. szeptember 15-én tett második végrendeletében. Megemlíti, hogy az események után részletes kivizsgálást folytattak le, melynek jegyzőkönyveit

⁶⁶ FACCHIN i.m.: 108.o.

három példányban készítették el: egyiket a nervasai apátságban, másikat a maseradai plébánián helyezték el, a harmadikat pedig megtartotta magának. Ekkor a jelenés emlékére a kápolna búcsú-ünnepét áthelyezte július második vasárnapjára. Előírta az ünneplés módját is: a képet ünnepi körmenetben vigyék át a falu plébánia-templomába, majd helyezték a főoltárára, a tabernákulum fölé. Ugyanakkor tartsanak ünnepi misét a Szűzanya tiszteletére, a végén kegyes beszéddel megemlékezve a csodás eseményekről.⁶⁷ A plébánia levéltárában ma is őrzik egy névtelen szerző beszámolóját a történetekről. Ruzzini az érintett családnak pénzt is adott, akik votívképet is festettek, mely mai napig a sekrestyében van.⁶⁸

A kép kultuszának törökellenes szerepe lassan feledésbe merült, bár a baj- és ellenségelhárító *palladium* jellege sokáig megmaradt a közösség számára. A kultusz jelentőségét a helyi jelenés fontossága határozta meg, ami a kegyhely népszerűségét mégsem növelte meg túlságosan. A továbbiakban már nem is Ruzzini, aki tíz év múlva velencei dózse lett, hanem a vidéki birtokán élő rokonai tartották fenn a kis kegyhelyet, melynek csak évente egyszer volt búcsúja. A sors ironiája, hogy a magyarországi-bécsi eredetű kegykép, éppen az első világháborúban mutatta meg újra ellenségelhárító erejét, amikor a Piave környékén az osztrák-magyar hadsereg legnagyobb vereségeit szenvedte el.⁶⁹

Röviden figyelemmel kísérhettük azt a folyamatot, hogy egy birodalmi kultuszkép másolata hogyan válik egy kisebb kultuszhely meghatározó elemévé, korábbi *palladium* szerepét megtartva. A személyes védő-ikon, mely eredetileg csak a tulajdonos személyét és javait volt hivatott oltalmazni, fokozatosan egy faluközösség oltalmazója lett, nem veszítve el teljesen birtokvédő szerepét sem. Láthattuk azt is, milyen típusú csodás eseményekre volt szükség

⁶⁷ Archivio di Stato, Venezia, Testamenti, b.625, N. 482.

⁶⁸ FACCHIN i.m.: 109.o.

⁶⁹ CANDEO i.m.: 74.o.

ahhoz, hogy a kultusz mindig aktuális legyen az őt tisztelő hívő közösség számára.⁷⁰

⁷⁰ Magyarországon hasonló módon alakult ki a főúri alapítású boldogasszonyi és lorettomi kegyhely. De kisebb törökellenes éllel a pócsi Mária ikon itthoni másolatai is hasonlóképpen működtek. TŰSKÉS Gábor: Búcsújárás a barokk kori Magyarországon. Budapest 1993. 206., 307-309.o.

The essay of SZILVESZTER TERDIK is based on his research in the State Archive of Venice, and it takes us back in history a hundred years later, into the age of Turkish wars. It shows us how it was possible that the devotional picture of the Virgin Mary from a small village, Pócs became the devotional picture of the Habsburg Empire itself, and how the picture served political purposes. It also notes the Italian clerics living in the Court, who made the anti-Turkish ideology for the picture, and also extended the range of its influence, outside of the Empire, to the Republic of Venice. The second part of the essay analyses the development of the ideology of the picture in Italy, and takes notes of its main elements.

Die Studie von SZILVESZTER TERDIK: *Die Wirkung des Kultes der Maria-Ikon aus Wien in Veneto* basiert auf Forschungen im Staatsarchiv von Venedig, und bringt den Leser in die Zeit der Kriege gegen die Türken. Der Aufsatz beschreibt, wie die aus dem ungarischen Dorf Pócs stammende Maria-Ikon ein Reichskultbild und auch ein Propagandamittel aktueller politischen Ziele werden konnte. Er beschäftigt sich mit den Persönlichkeiten der italienischen Kirche, die im kaiserlichen Hof die türkenfeindliche Idee dieses Kultes formuliert haben, und dessen Wirkung auch über die Grenzen des Reiches verbreitet haben, auf das Gebiet der Republik Venedig. Der zweite Teil der Studie beschreibt die eigenartige Entwicklung und die wichtigsten Elemente des Kultes dieses Bildes.

Csámer Csaba

Zoszima, az ikonikus szerzetes

Bevezetés

Dolgozatomban Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij három regényének három olyan szereplőjével foglalkozom, akiket bizonyos közös jellemzők alapján összetartozónak véltem. Először azokat a szereplőket vizsgálom, elsősorban a regények főhőseihez fűződő viszonyuk szempontjából, akik regénybeli pozíciójuknál fogva *A Karamazov testvérekben* ábrázolt szerzetes előképeinek tekinthetők. Majd bemutatom azokat a forrásokat és személyeket, akik Dosztojevszkij segítségére voltak szereplőinek megformálásában. Ezen anyagok gazdagságukkal is cáfolják azt a vélekedést, mely szerint az író nem ismerte eléggé a szerzetesi intézményt. Egyben vázolom a lelkeségi mozgalom teológiai-történeti hátterét, amely segíthet a sztarc szerepének árnyalásában.

A dolgozat második felében pedig Zoszima alakjának poétikai elemzésén keresztül magyarázatot keresek azokra a problémákra (egy monologikus szereplő, illetve szöveg egy polifonikus regényben), melyek a Dosztojevszkij-kritikákban felmerültek a sztarc és élettörténete kapcsán.